
УДК 81'373.2

Святослав Вербич

Інститут української мови НАН України, м. Київ

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЧНА ОНОМАСТИКА: МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, МАЙБУТНЄ

Статтю присвячено аналізу основних етапів становлення української академічної ономастики; схарактеризовано розвиток її основних напрямів та ідей; зацентовано увагу на найважливіших проблемах сучасних назвознавчих досліджень; розглянуто здобутки українського академічного ономастичного осередку крізь призму діяльності його науковців; наголошено на потребі співпраці колективу ономастів Інституту української мови НАН України з регіональними ономастичними центрами й популяризації результатів національних назвознавчих досліджень за межами України.

Ключові слова: ономастика, назвознавчі дослідження, топоніміка, засади системності й історизму, порівняльно-історичне мовознавство, відділ ономастики Інституту української мови НАН України.

Кожний період в історії суспільства та його інституцій потребує свого осмислення. Це необхідно не лише для того, щоб проаналізувати попередній шлях розвитку соціуму, досягнути його здобутки, виправити помилки, а й для окреслення планів на майбутнє, без чого неможливий поступ людської спільноти.

Відзначення 100-річного ювілею Національної академії наук України спонукає до докладнішого аналізу не тільки етапів її становлення, а й діяльності академічних установ, і в цьому контексті — напрямів та результатів їхніх наукових досліджень. Серед науково-дослідних інститутів НАН України особне місце посідає Інститут української мови, який нині справедливо вважають спадкоємцем Інституту української наукової мови, заснованого 1921 р. на базі Правописно-термінологічної комісії при Історичному відділі ВУАН і Термінологічної комісії Українського наукового товариства в Києві. Напрями наукових досліджень

©С.О. ВЕРБИЧ, 2018

Інституту української мови формувалися протягом тривалого періоду. Сьогодні це — вивчення словникового складу, граматичної будови, термінологічних підсистем української мови, її соціальної і територіальної диференціації, джерел формування й історичного розвитку, становлення й динаміки її онімної системи, зв'язків української мови з іншими слов'янськими і неслов'янськими на різних часових зрізах.

У пропонованій статті зосереджено увагу на осмисленні шляхів розвитку академічної ономастики. Ономастика, або назвознавство, — розділ мовознавства, який вивчає власні назви в різних аспектах: із погляду походження, динаміки, функціонування. Серед гуманітарних дисциплін ономастика заслуговує на статус особливої науки, адже для дослідження власне мовного матеріалу вона залучає ширше коло відомостей із географії, історії, археології, етнографії тощо. Недарма її образно називають «мостом», що поєднує лінгвістику з археологією, антропологією і міфологією [8: 246].

У своєму науковому розвитку українське назвознавство пройшло низку етапів. Перший — доакадемічний (до середини ХІХ ст.) — позначений спробами укладання перших словників власних назв, зокрема особових. Другий (друга пол. ХІХ ст. — перша пол. ХХ ст.) — ознаменований появою ґрунтовніших праць із ономастичної проблематики таких дослідників, як Я.Ф. Головацький, М.О. Максимович, О.М. Лазаревський, В.Ю. Охримович, М.Ф. Сумцов, І.Я. Франко, В.І. Сімович, Я.-Б.А. Рудницький, М.М. Кордуба та ін. Третій (друга пол. ХХ ст. — наш час) — окреслений інтердисциплінарним характером ономастичних досліджень [3: 264], коли для тлумачення онімних фактів залучають інформацію інших наукових сфер — історії, географії тощо.

Становлення української академічної ономастики відбувалося в післявоєнний період, з кінця 40-х років ХХ ст. Особливу роль у розгортанні назвознавчих студій в Україні загалом і в межах Академії (на той час АН УРСР), зокрема, відіграв К.К. Цілуйко (з 1957 р. — заступник директора Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР, упродовж 1964 — 77 рр. — завідувач відділу історії мови), який у 1949 р. опублікував програмну статтю «До вивчення топоніміки Радянської України». А вже в 1957 р. завдяки його зусиллям побачив світ ХІV том «Наукових записок» Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР, присвячений топонімічній проблематиці. Ономасти справедливо зауважують, що «публікація зазначених матеріалів визначила кінець старого (стихийного) періоду в історії української ономастики й стала початком нового — систематичного вивчення різних галузей ономастики з координуванням зусиль її досить численних дослідників» [2: 243]. Саме з ім'ям К.К. Цілуйка пов'язане розпрацювання теоретичних засад ономастики як самостійної галузі мовознавства (зокрема, такі його статті: «Про стан і завдання вивчення топоніміки УРСР» (1959), «Основні напрями та перспективи розвитку української топономастики» (1961), «Підсумки і перспективи розвитку радянської ономастики» (1962), «Принципы и методы региональ-

ного изучения топонимики» (1965) та ін.). Розуміючи важливість формування емпіричної бази для назвознавчих досліджень, К.К. Цілуйко зосереджує увагу на підготовці спеціальних програм-питальників, які мали на меті стимулювати небайдужих освітян (передусім учителів) і краєзнавців до збирання онімних матеріалів. Ідеться про «Програму для збирання матеріалів по топоніміці Радянської України» (1950), «Коротку програму збирання матеріалів по топоніміці Української РСР» (1951), «Коротку програму збирання матеріалів для вивчення топоніміки (з інструктивними вказівками до записування матеріалів)» (1954), «Програму збирання матеріалів для вивчення топоніміки України» (1962). Публікація питальників дала новий поштовх для формування ономастичної картотеки, доповненої онімними матеріалами, зібраними експедиційним шляхом, а також почерпнутими з різних історичних джерел. Цінність збирання онімної лексики (на сьогодні ономастична картотека, яка функціонує на базі групи ономастики відділу історії української мови та ономастики Інституту української мови НАН України, налічує близько мільйона одиниць антропонімів, мікротопонімів, гідронімів, ойконімів) для ономастичних досліджень беззаперечна.

Центром ономастичних студій в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР став відділ історії української мови, який і очолив К.К. Цілуйко. У 60-ті роки у складі групи ономастики відділу працювали: К.К. Цілуйко (завідувач), В.В. Німчук (до 1966 р.), О.С. Стрижак, Т.О. Марусенко (до 1963 р.), А.П. Непокупний, І.М. Железняк, А.П. Корепанова [2: 245 — 246]. У цей період розпочато роботу над «Гідронімічним атласом України». Передбачалося, що ГАУ буде частиною Українського ономастичного атласу, який у майбутньому стане складником Загальнослов'янського ономастичного атласу [1: 3]. Крім роботи над ГАУ (на жаль, з об'єктивних причин цей проект не було реалізовано; опубліковано лише проспект атласу [1]), група ономастики відділу історії української мови починає працювати над багатотомним виданням «Історія міст і сіл Української РСР» (спершу — «Міста і села Української РСР» [7: 8]). Про результативність цієї роботи свідчать як проблемні статті, так і монографії, наприклад: «Назви річок Полтавщини» (1963), «Про що розповідають географічні назви» (1964), «Назви річок Запоріжжя і Херсонщини» (1967) О.С. Стрижака; «Ареальные аспекты балто-славянских языковых отношений» (1964) А.П. Непокупного; «Словотворчі типи гідронімів Нижньої Десни» (1969) А.П. Корепанової; «Очерк сербохорватского антропонимического словообразования. Суффиксальная система сербохорватской антропонимии XII — XV веков» (1969) І.М. Железняк; «Питання мовної розробки нарисів про населений пункт видання “Історія міст і сіл Української РСР”» (зб. Ономастика. Київ, 1966. С. 70 — 81) К.К. Цілуйка. За редакцією К.К. Цілуйка було підготовано й надруковано такі збірники наукових праць: «Питання топоніміки та ономастики (Матеріали I Республіканської наради з питань топоніміки та ономастики)» (1962), «Українська діалектологія та ономастика» (1964), «Питання ономастики

(Матеріали II Республіканської наради з питань ономастики)» (1965), «Територіальні діалекти та власні назви» (1965), «Ономастика» (1966). Наведений перелік праць свідчить, що основна увага в цей період приділялася питанням топоніміки. Це, очевидно, було зумовлено розумінням виняткового значення цієї ономастичної галузі для розв'язання багатьох завдань порівняльно-історичного, описового й загального мовознавства.

Помітну роль у координації й розгортанні назвознавчих досліджень за межами академічного інституту відіграла Українська ономастична комісія (первісно — Комісія з топоніміки та ономастики України при Відділі суспільних наук АН УРСР [5: 7]), яку було створено 1960 р. і яку очолював К.К. Цілуйко (до 1981 р.). З 1966 р. розпочато публікацію бюлетеня «Повідомлення Української ономастичної комісії», завданням якого було інформувати зацікавлених читачів про функціонування української онімної лексики в часі й просторі, про її місце в слов'янському оніміконі, ознайомлювати їх із актуальними проблемами вітчизняних ономастичних досліджень, а також надавати на своїх сторінках науковцям, учителям, краєзнавцям фахову консультаційну допомогу з різних питань ономастичної теорії і практики. На жаль, із 1976 р. на 15-му випуску бюлетеня припинив свій вихід «через скорочення кількості спеціалізованих друкованих органів у СРСР. Це негативно позначилося на організації ономастичної праці, але не на розвитку назвознавства, яке швидкими темпами крокувало вперед» [5: 9]. Його було відновлено в новій серії аж у 2012 р.

Плідна праця академічної групи ономастики надихнула українських лінгвістів за межами Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР широко розпрацьовувати багатогранну ономастичну проблематику, що дало свій результат. У різних регіонах України зароджуються ономастичні осередки: у Донецьку (Є.С. Отін), Львові (І.І. Ковалик, Л.Л. Гумецька, Є.М. Посацька-Черняхівська, Р.Й. Керста, О.Ф. Ріпецька, Ю.К. Редько, М.Л. Худаш), Ужгороді (К.Й. Галас, П.П. Чучка, М.І. Сюсько), Чернівцях (Д.Г. Бучко (з 1993 р. у Тернополі), Л.В. Кракалія, Ю.О. Карпенко (з 1968 р. в Одесі) та в ін. містах.

«Потужний ономастичний рух в Україні» [7: 7] спонукав до систематизації й наступної публікації списків наукових праць українських назвознавців. Перші спроби укладання бібліографічного покажчика з української ономастики припадають на 1967 — 1976 рр. У цей час вийшли друком «Матеріали до бібліографії з української радянської ономастики» (1968) А.П. Корепанової і К.С. Симонової [2: 248], «Додаток до бібліографії з української радянської ономастики» (1970) К.С. Симонової, «Бібліографія праць К.К. Цілуйка за 1946 — 1968 рр.» (1968) В.В. Німчука.

Попередній досвід роботи українських академічних ономастів над Гідронімічним атласом України спонукав їх до створення реєстру гідронімів усієї України. Так виникла ідея систематизації назв гідрооб'єктів із різних українських регіонів і укладання на цій базі загальноукраїнського словника гідронімів. Саме над такою плановою темою — «Словник гід-

ронімів України» — і працювала група ономастики (з 1971 р. — у складі відділу історії та діалектології української мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР) упродовж 1970 — 1973 рр. [2: 250]. До роботи над цим проектом, крім співробітників групи ономастики (К.К. Цілуйко — голова редколегії, О.С. Стрижак — заступник голови, І.М. Железняк, А.П. Непокупний, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко), долучилися В.В. Німчук (на ту пору науковий співробітник групи видання пам'яток української мови того ж відділу) і Є.С. Отін (мовознавець із Донецького університету). Словник вийшов друком 1979 р. Це було найбільше на той час у слов'янському світі зібрання назв протічних водойм — 20 тис. гідронімів і майже 24 тис. гідронімних варіантів. Словник отримав схвальні відгуки не лише від українських, а й від зарубіжних ономастів (наприклад, рецензія О.М. Трубачова, надрукована в журналі «Вопросы языкознания». 1980. № 6. С. 132 — 137). Вихід такого докладного гідронімного реєстру дав змогу українським топонімістам перейти до монографічного вивчення гідронімії України, яке, власне, триває й сьогодні. Зрозуміло, що поява нових праць українських гідронімістів ставить на порядок денний питання доповнення Словника гідронімів України новим матеріалом, а отже, актуалізує потребу його доопрацювання й перевидання (зауважимо, що на сьогодні цей словник можна знайти лише в спеціалізованих бібліотеках), але це завдання на перспективу. Можливо, у майбутньому буде реалізовано й ідею створення «Етимологічного словника гідронімів України» (українські ономасти вже мають досвід укладання етимологічних словників гідронімів окремого басейну. Див., наприклад, праці С.О. Вербича: «Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник» (2007), «Гідронімія басейну Середнього Дністра. Етимологічний словник» (2009), «Гідронімія басейну Нижнього Дністра» (2013)), на якій наголошував іще в 70 рр. О.С. Стрижак [7: 14].

Гідронімічна тематика була в центрі уваги українських ономастів академічного Інституту мовознавства і в наступні роки, про що свідчать такі дослідження, як «Граматична будова українських гідронімів» (1979) З.Т. Франко (увійшла до групи ономастики в 1974 р. [2: 251]), колективна праця «Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках» (1981), «Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянищини» (1989) О.П. Карпенко (працює в групі ономастики з 1980 р.).

Новим етапом у роботі групи ономастики відділу історії та діалектології української мови стала праця над «Етимологічним словником літописних географічних назв Південної Русі» (тобто України; далі ЕСЛГНПР), над яким її науковці працювали впродовж 1976 — 1981 рр. (керівником цієї планової теми було призначено О.С. Стрижака, який, до речі, очолив також і групу ономастики — з 1977 р., коли К.К. Цілуйко вийшов на пенсію [2: 251]). Вихід цього словника в 1985 р. став важливою подією не лише у вітчизняному назвознавстві, а й у зарубіжному, адже подібних видань на той час не було (сьогодні ЕСЛГНПР — бібліографічна рідкість). Цю ґрунтовну працю присвячено вивченню походження

топонімів, датованих IX — XIII ст. і локалізованих у межах України. ЕСЛГНПР було задумано як першу частину «серії етимологічних словників, що мають за певними історичними періодами виявити, всебічно описати й сприяти вивченню походження на базі, насамперед, вітчизняної та ін. документації й наукової аргументації комплексу географічних назв УРСР від найдавніших часів до наших днів і стати, таким чином, органічним компонентом повного зводу топонімії Слов'янщини...» [6: 5].

У наступні роки в дослідженнях групи ономастики Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР, крім топонімії, помітне місце посідає й етнімія, на що вказує нова планова тема, над якою працювала група впродовж 1985 — 1988 рр., — «Топонімія та етнімія України» (керівник — к.філол.н. І.М. Железняк, яка з 1985 р. очолила колектив ономастів в Інституті мовознавства) [2: 254]. Зауважимо, що етнімічний напрям ономастичних досліджень у межах АН УРСР виокремлюється з-поміж іншої проблематики наприкінці 1960 рр., що підтверджують статті й монографічні дослідження того періоду, наприклад: «Скіфи. Мова і етнос» (1968), «Етногенез слов'ян: джерела розвитку і проблематика» (1972) В.П. Петрова (член Української ономастичної комісії, ст. співробітник Інституту археології АН УРСР); «Тиверці (таємниче літописне плем'я)» (Мовознавство, № 2, 1969), «Сіверяни» («Мовознавство», № 1, 1973), «Етнімія Геродотової Скіфії» (1988), «Етнімія Птолемеєвої Сарматії» (1991) О.С. Стрижака; «Балто-севернославянские языковые связи» (1976; працю присвячено дослідженню балтійської етно- та антропонімії у Вісло-Дніпровському межиріччі) А.П. Непокупного.

У 1986 р. у зв'язку з певними реорганізаційними змінами в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР розформували неструктурну групу діалектології та ономастики й утворили сектор діалектології й ономастики в межах відділу теорії та історії української мови [2: 254]. У цей період українські ономасти академічного Інституту мовознавства активно співпрацюють з ономастичними осередками з-поза Академії наук. Це було зумовлено розумінням важливості не лише опрацювання тих чи тих наукових проблем і подальшого їх монографічного опису, але й актуальною потребою укладання різноманітних топонімних і антропонімних словників-довідників. Силами лише невеликого колективу фахівців-ономастів з Інституту мовознавства неможливо було виконати це завдання. Саме з цією метою запровадили таку форму обговорення нагальних ономастичних і дотичних до них історичних проблем, як міждисциплінарний науковий семінар. Перший такий семінар «Київське Полісся» відбувся в 1986 р. Його матеріали опубліковано в збірникові «Київське Полісся. Етнолінгвістичне дослідження» (1989). Другий — «Ономастика та язичництво» (1987). Третій — «Ономастика України першого тисячоліття нашої ери» (1988), за матеріалами якого надруковано однойменний збірник наукових праць (1992). Четвертий — «Історична ономастика України» (доповіді, виголошені на семінарі, опубліковані в збірникові «Питання історичної ономастики України», 1994). П'ятий — «Ономастика

Полісся» (1990), матеріали якого відображені в однойменному збірникові наукових праць (1999). Шостий — «Ономастика України та етногенез східних слов'ян» (1991). Матеріали семінару надруковано в однойменному збірникові наукових праць (1998). Наступні семінари вже мали характер суто ономастичних і відбувалися на базі відділу ономастики Інституту української мови НАН України, сформованого на основі сектору ономастики Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. До складу відділу входили: І.М. Желізняк (завідувач), О.С. Стрижак, О.П. Карпенко, В.П. Шульгач, Н.Ю. Шиян. За матеріалами цих семінарів опубліковано праці «Проблеми регіональної ономастики» (1994), «Реконструктивні можливості ономастики» (1995), «Ономастика східних слов'ян» (1996), «Проблеми ономастичного словотвору» (1997), «Українська ономастика: Матеріали наук. семінару, присв. 90-річчю К.К. Цілуйка» (1998), «Українська пропріальна лексика» (2000), «Іншомовні елементи в ономастиці України» (2001).

Подальші академічні назвознавчі дослідження тривали в межах відділу ономастики (у період кінця 90-х — поч. 2000-х рр. унаслідок реорганізаційних змін — відділ термінології, лексикології та ономастики), до якого долучилися ще І.В. Єфименко (з 1991 р.), С.О. Вербич (з 1997 р.), Н.А. Коваленко (з 1997 р.), О.І. Іліаді (з 2001), О.В. Іваненко (з 2004 р.), В.О. Яцій (з 2006 р.).

Як і в попередні періоди, ономастичні студії тепер уже в Інституті української мови НАН України спрямовано передусім на дослідження тих класів онімів, які безпосередньо пов'язані з історією — гідронімів, ойконімів, антропонімів, етнонімів та теонімів. З огляду на це академічні ономасти основну увагу приділяють етимології конкретних власних особових, етнічних, географічних чи міфологічних назв, вивчаючи всі рівні зовнішньої структури оніма (онімів) — фонетичної, морфологічної, словотвірної, а також відновлюючи його (їхню) доонімну (апелятивну) семантику. Колектив ономастів працює над цікавими й актуальними для розвитку національного назвознавства темами «Формування східнослов'янської ономастичної системи в межах України», «Ономастична лексикографія», «Регіональна ономастика України». Важливо зазначити, що дослідницький підхід науковців відділу ономастики (тепер відділ історії української мови та ономастики) ґрунтується на традиціях порівняльно-історичного мовознавства, коли аналізують генетично споріднені лексичні форми, а не випадкові, зовнішньо співзвучні, факти. На жаль, у сучасній ономастиці (і не лише в українській) не завжди дотримуються такого підходу, що призводить до хибних, ненаукових, висновків у діахронійних дослідженнях.

Саме на засадах системності й історизму підготовано праці науковців відділу ономастики Інституту української мови НАН України, які вийшли друком після 1991 р.: «Гідронімія басейну Стиру» (1992), «Праслов'янський гідронімний фонд (Фрагмент реконструкції)» (1998), «Ойконімія Волині. Етимологічний словник-довідник» (2001), «Нариси пра-

слов'янської антропонімії»: I ч. (2008), II ч. (2015), III ч. (2016 р.), IV ч. (2017) В.П. Шульгача; «Кіммерійці: етнос та етніонім» (1998 р.) Н.А. Коваленко; «Українські прізвищеві назви XVI ст.» (2003) І.В. Єфименко; «Гідронімікон Центрального Полісся» (2003) О.П. Карпенко; «Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник» (2007), «Гідронімія басейну Середнього Дністра. Етимологічний словник» (2009), «Гідронімія басейну Нижнього Дністра. Етимологічний словник» (2013), «Гідронімія басейну Дністра» (монографія) (2017) С.О. Вербича; «Слов'янська антропоніміка» (2011), «Київський топонімікон» (2014) І.М. Железняк; «Ойконімія Івано-Франківської області: історико-етимологічний словник» (2015) В.О. Яція; «Назви поселень Сумщини. Історико-етимологічний словник» (2017) О.В. Іваненка, а також колективна праця «Словник мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина» (2004 р.; І.М. Железняк, О.П. Карпенко, О.С. Стрижак, В.П. Шульгач за участю ономастів із Кіровоградського (тепер Кропивницький) ономастичного осередку — В.В. Лучика і Т.І. Поляруш).

Окремо варто згадати про періодичне видання відділу ономастики Інституту української мови НАН України — «Студії з ономастики та етимології» (первісно заплановане як щорічник), яке виходить із 2002 р. (відповідальні редактори: І.В. Єфименко, О.П. Карпенко, В.П. Шульгач). На сьогодні опубліковано 13 збірників наукових праць, два з яких спарені (Студії з ономастики та етимології. 2011 — 2012; Студії з ономастики та етимології. 2015 — 2016). У збірникові мають змогу надрукувати ономастичні й етимологічні розвідки, а також рецензії на назвознавчі праці, що вийшли за межами України, не лише науковці профільного відділу академічного інституту, а й провідні ономасти з різних українських університетів. Це сприяє науковому діалогу ономастів академічного центру з назвознавцями регіональних ономастичних осередків, зорієнтовує вітчизняних антропонімістів, топонімістів та дослідників інших онімних класів на дотримання високого стандарту в наукових дослідженнях мовного матеріалу взагалі й *nomina propria* зокрема.

Як відомо, важливе значення для розвитку кожного наукового напрямку має систематизація доробку науковців відповідної галузі й створення на цій основі бібліографічного реєстру їхніх праць, що є своєрідною базою ідей для майбутніх поколінь дослідників. Після 2000 р. таку роботу було розпочато й у відділі ономастики Інституту української мови НАН України, яка завершилася виходом ґрунтовної праці «Українська ономастика: бібліографічний покажчик» (2013). У ній подано максимально доступний список ономастичних розвідок (статті, монографії, збірники наукових праць, словники, рецензії) із різних галузей назвознавства, починаючи від зародження ономастичних студій до 2000 р. Сьогодні триває робота над підготовкою наступного випуску української ономастичної бібліографії, що продовжить огляд доробку вітчизняних назвознавців.

Окремою сторінкою діяльності групи ономастів Інституту української мови НАН України є підготовка і видання збірників наукових праць на пошану видатних представників слов'янської ономастики. У доробку ономастичного колективу — 10 збірників: «Ономастика та етимологія: Зб. наук. праць на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Железняк» (1997), «Українська ономастика: Матеріали наук. семінару, присв. 90-річчю Кирила Кузьмича Цілуйка» (1998), «Slavica та Baltica в ономастиці України» (пам'яті В.П. Петрова; 1999), «Linguistica Slavica: Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк» (2002), «Актуальні питання антропоніміки: Зб. матеріалів наук. читань пам. Юліана Костювича Редька» (2005), «Дослідження з ономастики: зб. наук. праць пам. Олексія Сильвестровича Стрижака» (2008), «Студії з ономастики та етимології. 2010» (на пошану Ольги Петрівни Карпенко, 2010), «Студії з ономастики та етимології. 2011 — 2012» (на пошану Ірини Михайлівни Железняк; 2012 р.), «Студії з ономастики та етимології. 2013» (до ювілею Р.М. Козлової; 2013 р.), «Студії з ономастики та етимології. 2015 — 2016» (пам'яті Романа Івановича Осташа, 2017). Публікація таких праць надзвичайно важлива для історії ономастики взагалі й вітчизняної зокрема, оскільки, з одного боку, систематизує назвознавчу спадщину конкретного науковця, а з іншого — є прикладом (для молодших поколінь ономастів) ушанування визначних репрезентантів цього мовознавчого напрямку, які зробили вагомий внесок у розвиток національного назвознавства в ширшому, світовому контексті.

Для виховання майбутніх дослідників тієї чи тієї наукової проблеми важливе значення має якісна фахова книга. Саме з цією метою й було задумано публікацію серії цікавих і вагомих для розвитку певної науки праць. Не лишилися осторонь від цієї справи й українські ономасти. У 2007 р. було започатковано серію «Бібліотека української ономастики» (автор ідеї та назви серії — В.П. Шульгач). На сьогодні у ній опубліковано 28 книг — монографій, колективних праць, етимологічних словників. Видання цієї серії відомі й за межами України, про що свідчать схвальні рецензії на них зарубіжних ономастів. З огляду на це можна констатувати, що популяризація наукового доробку українських ономастів у колі європейських мовознавців сприятиме утвердженню авторитету національної назвознавчої школи у світовому контексті.

Нині українські ономасти Інституту української мови НАН України у своїх дослідженнях розвивають науково-теоретичні засади, закладені в попередні роки, вдосконалюючи методикку опису й аналізу онімного матеріалу. Колектив ономастів у складі В.П. Шульгача (завідувач), О.П. Карпенко, С.О. Вербича, І.Є. Єфименко, О.В. Іваненка, В.О. Яція працює над складним проектом «Історико-етимологічний словник ойконімів України» (у межах таких планових тем: «Ойконімія України в історико-етимологічному аспекті», «Генезис українського ойконімікону», «Ойконімна лексикографія. Історико-етимологічний аспект»), який передбачає етимологічний опис українського ойконімікону з історичним ко-

ментарем. На завершення цієї теми заплановано зведений «Історико-етимологічний словник назв поселень України» і серію односторонніх словників, присвячених докладному мовознавчому аналізу назв поселень із різних областей України із залученням історичного матеріалу.

У 1-й чверті XXI ст. академічна ономастика основну увагу зосереджує на дослідженні українського онімону в його діахронії на засадах порівняльно-історичного мовознавства, тому висловлені тут міркування, гадаємо, актуальні для її подальшого розвитку. З цього приводу наведемо промовисту думку В.В. Лучика: «...В ономастиці, зокрема українській, компаративістика ще довго залишатиметься провідним напрямом, бо невизначена кількість власних назв містить необмежену за обсягом етномовну та культурно-історичну інформацію, залишаючись водночас переважно етимологічно не поясненою або навіть лексикографічно не опрацьованою. З-поміж невідкладних завдань ономастичної компаративістики — укладання фундаментальних історико-етимологічних словників антропонімів, ойконімів, гідронімів та інших класів власних назв» [4: 128]. Важливо зазначити, що в колі науковців, які працюють у відділі ономастики Інституту української мови НАН України, є розуміння того, що для з'ясування походження певної назви її слід пояснювати не ізольовано, а в системі етимологічно споріднених онімів. Проте ономастика — це багатоаспектна наука, вона досліджує назви не лише в їхньому історичному ракурсі, і якщо зосередитися тільки на цьому напрямі, це значить звужити дослідницькі можливості назвознавства. Щоб цього не сталося, нині й на перспективу для ономастики загалом й академічної зокрема потрібно, на нашу думку, крім етимологічного аспекту вивчення власних назв, розвивати й інші напрями, наприклад функціональний, що пов'язаний безпосередньо з ономастичною практикою — правописом власних назв і відтопонімних похідних тощо. Крім того, для перспектив академічної ономастики важливо: 1) стимулювати розвиток регіональних ономастичних центрів, які надаватимуть допомогу в поповненні академічної ономастичної картотеки, консультуватимуть місцеві органи влади з найрізноманітніших питань функціонування онімної лексики (саме з цією метою група ономастики Інституту української мови НАН України разом із Українською ономастичною комісією долучаються до організації всеукраїнських, часто з міжнародною участю, ономастичних конференцій, які проходять на базі тих вітчизняних університетів, де функціонують ономастичні осередки. Остання, XVII Міжнародна ономастична конференція «Актуальні проблеми української та інослов'янської ономастики» відбулася 2017 р. в Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка); 2) активніше популяризувати результати своїх досліджень на сторінках як у всеукраїнських (центральної і місцевих), так і закордонних видань, а також на наукових форумах як в Україні, так і за її межами. Це дасть змогу розвивати ономастичні студії на принципах об'єктивного (від характеристики окремого факту до формулювання концепції, а не навпаки) аналізу онімного

матеріалу, зміцнюючи авторитет національного назвознавства як усередині нашої держави, так і у світовому ономастичному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гідронімічний атлас України (проспект). Київ, 1967.
2. Єфименко І.В. Ономастика. *Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України — 75, 1930 — 2005: Матеріали до історії*. Київ, 2005. С. 243 — 260.
3. Зубко А. Українська ономастика: здобутки та проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання історії та методики*. 2007. Вип. 15. С. 262 — 281.
4. Лучик В.В. Актуальні напрями української ономастики. *Записки з ономастики: зб. наук. праць*. Одеса, 2011. Вип. 14. С. 126 — 130.
5. Німчук В.В. Українська ономастична комісія: сьогодення і перспективи. *Повідомлення Української ономастичної комісії. Нова серія*. Київ, 2012. Вип. 1. С. 6 — 13.
6. Передмова. *Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі*. Київ, 1985. С. 5 — 10.
7. Стрижак О.С. К.К. Цілуйко як ономаст (короткі спогади і роздуми). *Українська ономастика: Матеріали наукового семінару, присвяченого 90-річчю Кирила Кузьмича Цілуйка*. Київ, 1998. С. 4 — 14.
8. Юркенас Ю. Собственное имя как знак языка и феномен истории народа. *Студії з ономастики та етимології. 2011 — 2012*. Київ, 2012. С. 246 — 256.

REFERENCES

1. Ukrainian Hydronymic Atlas (prospectus). (1967). A.P. Nepokupnyi, O.S. Stryzhak, K.K. Tsilujko (eds.). Kyiv (in Ukr.).
2. Yefymenko I.V. (2005). Onomastics. *Potebnia Institute of Linguistics — 75, 1930 — 2005: Materials to the history*. V.G. Sklarenko (ed.). Kyiv. P. 243 — 260 (in Ukr.).
3. Zubko, A. (2007). Ukrainian onomastics: achievement and problems. *Special Historical Disciplines: History and Methodology*. Vol. 15, 262 — 281 (in Ukr.).
4. Luchyk, V.V. (2011). Topical areas of Ukrainian onomastics. *Notes on onomastics: collection of scientific works*. O.Iu. Karpenko (ed.). Odesa. Vol. 14, 126 — 130 (in Ukr.).
5. Nimchuk, V.V. (2012). Ukrainian Onomastic Commission: Present and Future. *Report of the Ukrainian Onomastic Commission*. V.V. Nimchuk (ed.). Kyiv, 2012. P. 6 — 13 (in Ukr.).
6. Preface. (1985). *Etymological Dictionary of Southern Russia chronicles geographical names*. O.S. Stryzhak (ed.). Kyiv, 1985. P. 5 — 10 (in Ukr.).
7. Stryzhak, O.S. (1998). K.K. Tsilujko as onomast (short memories and reflections). *Ukrainian onomastics: Materials of the scientific seminar, devoted to the 90th anniversary of Kyril Kuzmich Tsilujko*. Kyiv. P. 4 — 14 (in Ukr.).
8. Yurkenas, Yu. (2012). Proper names as a sign of language and the phenomenon of the history of the people. *Studies on onomastics and etymology. 2011 — 2012*. O.P. Karpenko, V.P. Shulhach (ed.). Kyiv. P. 246 — 256 (in Rus.).

Статтю отримано 02.10.2018

Sviatoslav Verbych

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

UKRAINIAN ACADEMIC ONOMASTICS: PAST, PRESENT, FUTURE

The article deals with the basic stages of becoming Ukrainian academic onomastics that was conceived in 50th of XX century and it is related to activity the onomastic group in the Potebnia Institute of Linguistics. Attention is drawn to development of its main directions and ideas — etymological research of hydronymy, anthroponimy, oikonimy and ethnonymy on the basis of the traditions of comparative-historical linguistics. It is dealt with most important problems of modern research: the etymology of personal, geographical and ethnic names on the basis of systematic and historicism; lexicographic study of the main classes of onymy — anthroponyms, hydronyms and oiconyms; analysis of modern onimicon of Ukraine in According to current spelling

norms of modern Ukrainian language; systematization of the work of the Ukrainian onomastis and the conclusion of bibliographic pointers on onomastics. We reviewed the achievements of the Ukrainian academic onomastic cell through the prism of the works of its scientists — numerous monographs, collections of scientific works, historical-etymological dictionaries of hydronyms and oikonimes, among which the periodical edition «Studios on onomastics and etymology» deserves special attention. It is specially noted for cooperation of the Onomaste staff of the Ukrainian Language Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine with regional onomastic centers and popularization of the results of national onomastic research outside Ukraine. We outlined the main tasks of the Ukrainian academic onomastics for the future, among which: to develop Ukrainian onomastic science on the basis of objective (from the description and characteristics of a particular ominous fact to the formulation of the concept) analysis of the onymic material; to expand the empirical basis of onomastic research; to promote the results of onomastic studies among students of national universities.

Keywords: *onomastics, research on names, toponymics, principles of systemicity and historicism, comparative-historical linguistics, onomastics department of the Ukrainian language Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine.*